

lebdijo v nekakšnih »bizantinističnih« imaginarnih nivojih, kar poleg nenaravne podobnosti še poudarja simbolično-vizionarno fiktivnost celote, tako da se samo od sebe vsiljuje vprašanje, kaj je tu sploh realistično. Potem seveda ni daleč do ugotovitve, da niti socrealizem kot avtodeklarirani vrhunec vsega svetovnega realizma ne ostaja zunaj že dvestoletne vladavine romantike, zato bi mu pravzaprav še najbolj ustrezalo ime »socrnantika«.

SILA SPOMINA IN SILE ČASOV

Nekaj obrobnih razmišljanj in dve resnejši vprašanji

Književnost

Za letošnji Prešernov praznik je Mladinska knjiga iz Ljubljane vse ljubitelje tega znamenitega pesnika (čigar veličine si nismo izmislili, kakor slišimo tu in tam devetkati) razveselila z lepo izdano in z mnogimi fotografijami opremljeno knjigo *Sila spomina*; v nji je zbrano precej gradiva o tem, kako so na pesnikovo zunanost, njegove navade, značaj in delo gledali ljudje, ki so ga osebno poznali. Na prvem mestu moramo vsekakor omeniti z veliko zamudo prvič v slovenščini skoraj v celoti objavljene spomine pesnikove hčere Ernestine Jelovšek — tisto, kar je leta 1903 izdal založnik L. Schwentner, je bilo namreč močno okrnjeno —, spomine, ki niso le dragoceno, včasih kar pretresljivo pričevanje o očetu, temveč tudi dokaz pokončnosti in poguma, s katerima je ta v življenju tako preizkušana ženska znala prenašati tegobe in bridkosti, s katerimi ji ni bilo prizaneseno niti tedaj, ko so se, kot je iz teh spominov razvidno, iz njene revščine — po tihem! — redili cesarsko-kraljevski profesorji in narodni veljaki. Nadalje so v knjigi še pričevanja pesnikove sestre Lenke in vrste drugih ljudi, ki so k poznavanju pesnikove podobe prispevali večji ali manjši delež.

Vendar ni moj namen pisati o tej knjigi in jo ocenjevati, saj je za to pri nas več bolj poklicanih ljudi. Dejal bi le, da bo knjigotrški uspeh — o tem sem prepričan — založbi in uredniku Janezu Mušiču pokazal, kako prav sta

storila, da sta nas obdarila, kakor sta nas, saj je Prešernovega in tistega, kar o njem izide, kot kaže, na našem knjižnem trgu zmeraj premalo. Morda bi bilo v bližnji prihodnosti treba pomisliti tudi na podobno antologijo prav tako malo dostopnih sodb in kritik o pesnikovem delu, ki so jih v prejšnjem stoletju napisali Murko, Čelakovsky, Čop, Malavašič, Rizzi, Levičnik, Stritar (njegova ocena je morda edina v razvidu), Levstik, Levec in drugi. A to le mimogrede. Mimogrede bi tudi omenil, da urednik v svojih spremnih opombah na strani 344 spet navaja neresničen, a kot kaže, nam nadvse ljub podatek o petintridesetih prodanih izvodih *Poeziji* do pesnikove smrti, podatek, ki mu že okoli petdeset let nihče več ne verjame — prava številka je pač nad tristopetdeset —, in vprašal, kako to, da sta po naključju, morda celo po pomoti, med pomembnejšimi prešernoslovci na strani 324 izpadli imeni dr. Borisa Paternuja in dr. Janka Kosa; nemara se je uredniku zdelo, da v ta seznam ne sodita, ker je težišče njunega dela predvsem na analizi Prešernovega pesniškega opusa.

A pustimo to drugim presojevalcem. Iztočnico za pričujoče pisanje mi daje samo tale urednikov stavek: »Podatek, da so prišli zadnji ostanki Prešernove zapuščine iz privatnih rok na varno v Narodno in univerzitetno knjižnico šele leta 1949, najbolj zgovorno priča, kako dolgotrajen in zapleten je bil boj za pesnikovo dediščino.« Najprej zato, ker se mi, morda po krivici, ne zdi čisto jasen: ali gre za vso ali pretežni del Prešernove zapuščine ali samo za tisto,

kar je Bleiweis dobil od Dagarina. Če je res prvo, potem je moje nadaljnje razglabljanje odveč, če samo drugo, pa si bom vendarle upal, samo *exempli causa*, zastaviti nekaj vprašanj, čeprav pri tem tvegam, da mi bo kdo očital pomanjkljivo znanje, če ne celo nevednost v stvareh, ki da so, hvala Bogu, dokončno dognane in rešene.

Pri tem me manj zanima, kako so te reči urejene pravno — saj je, npr., vsem znano, kako je — na likovnem področju — nekaj znamenitih del, ki so že bila javna, ali če hočete, ljudska last, prišlo spet v zasebne roke —, temveč, kako dejansko stoje stvari. Ali ima Narodna in univerzitetna knjižnica, ali kdor je že za to določen, če že ni lastnica vse zapuščine, vsaj pregled in nadzor nad njo, posebno kadar pride do kakih sprememb. Tu imam konkretno v mislih eno redkih ohranjenih pesnikovih pisem, tisto, ki ga je 22. julija — na prvi pasji dan leta 1834 iz Ljubljane pisal Lovru Poklukarju glede izleta na Šmarno goro. Lastnik tega pisma je bil leta 1962 na Rečici pri Bledu umrli diplomat in politik dr. Ivan Švegel, zadnji Grimščičar. Ko je umrl, so o njegovi dediščini klepali in gobezdali vse mogoče; ker sva bila skoraj bližnja sosedata, je nekaj teh, po mojem večidel babjih čenč, pljusnilo tudi do mene. Vendar je to postranska stvar: bogve kaj vse bodo obrekljivci in opravljivci česnali o vsakomur od nas, ko nam bo odzvonilo. Ob takih priložnostih drugače molčeči ljudje kaj radi preveč razmajejo jezike. Mene pri tem zanima predvsem to, kaj se je ob tej »menjavi straže«, naj je bila že kakršna koli, zgodilo z omenjenim Prešernovim pismom. Če je prišlo tja, kamor je moralo priti, je vse v najlepšem redu, drugače pa *videant consules* . . ., če že ni prepozno.

Drugo moje vprašanje zadeva zapuščino slikarja in grafika Elka Justina. Pred dolgimi leti je tiho in kakor od sveta in ljudi pozabljen odšel od nas. Njegovo slikarsko in grafično delo je

seveda znano, znano tudi to, kolikokratov je skušal zajeti v svoje grafike podobno pesnika Prešerna, čigar nadvse goreč oboževalec je bil. Manj znano je morda, da je bil strasten zbiralec starih, prešernian pa, dejal, še posebej. To lahko mirne duše trdim, saj sem ga dobro poznal; prvih sedem povojnih let namreč sva skupaj služila istemu gospodarju, v uredništvu Slovenskega poročevalca. Velikokrat mi je povedal to ali ono anekdoto iz pesnikovega življenja in me opozarjal na to ali ono zanimivost, ker je vedel, da je pesnik tudi meni pri srcu. Iz pomenkov z njim sem si, morda neupravičeno, ustvaril mnenje, da ima v svoji zbirki kar precej, Prešerna zadevajočih — dragocenosti. Posebno sem si zapomnil, da je govoril o dveh Ganglovih doprskih kipih Prešerna, od katerih enega vsi poznamo, iz Narodnega muzeja, drugega pa da ima on. V zvezi s to umetnino je govoril tudi to, da je kipar delal po obrazu Ernestine Jelovškove. Nikoli nisem mogel prav dognati, koliko je bilo Justinu verjeti, vsekakor pa si mislim, da je po pregovoru: kjer je dim, je tudi ogenj, najbrž marsikaj le imel v svoji, verjetno bogati zbirki. In s tem v zvezi bi prav rad od koga, ki to ve bolje od mene, slišal, kako je dejansko s to rečjo in kaj od slikarjeve zapuščine, predvsem tistega, kar zadeva Prešerna, je prišlo v razvid in morda splošno last.

Sam naj ob koncu v zvezi z dragim Justinom navedem še anekdotico, ki tudi zadeva Prešerna. Lepega dne enega tistih povojnih let me je mojster ves skrivnosten povabil v svoj »brlog«, sobico v drugem nadstropju, češ da mi bo nekaj povedal in pokazal. Z desnico si je nekajkrat posvedral brke, v levici pa je držal okoli osem centimetrov veliko lectovo srce z ogledalcem v sredi in pripečenim listkom na vrhu, torej fantovski odpustek, kakršne so v dneh naše mladosti prodajali na vseh semnjih. Ne da bi me bil spustil preblizu ali bi mi bil dovolil vzeti to srce v roke — mož

je bil namreč strašno nezaupljiv —, mi je z listka prebral verze, za katere se je pridušal, da so Prešernovi, zraven pa še pristavil, da ima takih listkov še več.

Napis na listku tega odpustka se je glasil takole:

*Svet' Tilen s Krasa,
daj moža, četud' do pasa,
'z lesa al kamna,
da je lè tegà moškega znamna.*

Seveda niti zdaj, štirideset let po tem dogodku, ne vem več kot takrat. Meni vsaj zvenijo verzi prešernovsko; če so res njegovi, je drugo vprašanje, a sramote mu ne bi delali.

Niko Košir

MILORAD PAVIĆ, HAZARSKI BESEDNJAK

Odločitev Pomurske založbe, da uvrsti vsako leto v svoj knjižni program prozno delo, ki je dobilo leto dni pred tem nemara najbolj cenjeno srbsko knjižno nagrado (Ninovo) in velja potemtakem za najboljše srbsko prozno delo preteklega leta, je več kot hvale vredna. Ob mlinih, ki v kulturi meljejo vse bolj počasi, nam je tako Slovincem zagotovljena možnost, da se hitro, kolikor je sploh mogoče, v prevodu seznanimo s tistimi srbskimi proznimi deli, običajno romani, ki jim je priznana tako rekoč nesporna kvaliteta, so pa obenem tudi pravi bestsellerji vsaj na območju Srbije. Tako smo ob koncu leta 1985 dobili v branje tudi delo, nagrajeno leta 1984, ki je v poldrugem letu izšlo v več kot 40.000 izvodih in izide kmalu menda tudi v madžarskem, poljskem, nemškem, francoskem, ruskem, španskem, angleškem in portugalskem jeziku. Toda slovenski prevod je po zaslugi vodstva Pomurske založbe in prevajalca ter pisca dovolj informativne spremne besede Janka Modra izšel kot prvi.

Če se še spominjamo definicij postmodernizma, lahko takoj ugotovimo, da se ta oznaka Miloradu Paviću in njegovi literaturi vsekakor zelo prilega. Za to priča npr. že naslov prve od njegovih knjig, naslov pesniške zbirke Palimpsesti iz l. 1967. Postavko pa potrjuje navsezadnje tudi Hazarski besednjak že s svojo obliko. Pisan je namreč kot »roman leksikon«, torej kot roman, ki si je obliko izposodil pri znanosti in tako na svojstven način obnovil eno starodavnih teženj literature (realizem, naturalizem; Balzac, Zola itd.), da bi postala del znanosti in si pridobila, vsaj na videz, neoporečnost in avtoriteto znanstvene discipline. Pavić pojasnjuje svojo odločitev za to, da je napisal zgodovinski roman o skrivnostnih Hazarih v obliki leksikona, z anekdoto, ki jo je povedal na tiskovni konferenci ob izidu slovenskega prevoda. Na nekem literarnem večeru je znani beograjski psihater izjavil, da je leksikon najustreznejša literarna forma, ker spodbuja avtentična infantilna občutja in čustva v človeku, seveda infantilna v pozitivnem pomenu besede. Poleg tega, da leksikon kot zakladnica na poljuden način sežetih znanj resnično izzove v vsakem uporabniku neke vrste začudenje in hkrati občudovanje, hkrati pa tudi omogoča bolj sproščen način branja, ker je mogoče brati gesla po poljubnem vrstnem redu, klasično oblikovani roman pa s svojo obliko in fabulo tako rekoč vsiljuje bralcu en sam določen bralni način. To naj bi bila poglobitna razloga za to, da je Pavić že pred tem zbrano in pripravljeno, a ravno zato, ker ni našel ustrezne oblike, še neobdelano gradivo o usodi izginulega ljudstva in cesarstva, ki je bilo na višku moči v 9. in 10. stoletju in je ležalo med Kaspijskim in Črnim morjem, zapisal v obliki leksikona. Seveda pa prizadevnejši kritiki tako v zvezi z obliko, v zvezi z iskanjem podobnosti med dogodki v različnih časih in v zvezi z notranjimi razmerji med po-